

מגיד דבריו ליעקב – פרשת בלק

שמחה והודאה על הזכות לבוא לבית ה' / להיות חכם המכיר אות
מקומו / ארבעה כתות בכלל ישראל / חינוך הבנים לתורה

מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבך

בעזרת ה' יתברך, נראה היום להתבונן וללמוד כמה עניינים מענייני הפרשה. פרשת השבוע פרשת בלק. כך בלעם נושא דבריו ואומר, 'מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל, כנחליו נטיו, כגנות עלי נהר, כאהלים נטע ה', כארזים עלי מים' (במדבר כד ד-ה). ורבותינו במסכת סנהדרין (קה סע"ב) - ומובא ברש"י ובתוספות על התורה (עמוד תנח) - דרשו, "אמר רבי יוחנן, מברכותיו של אותו רשע", מברכותיו של בלעם הרשע, ורשע זה 'מקצת שבחו' של בלעם הרשע 'צורר היהודים', "אתה למד מה היה בלבך, ביקש לומר לא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות", זה הייתה כוונתו, אבל בעל כרחו מה שהוא אמר, "מה טובו אהליך יעקב", והוא רצה לומר את ההיפך הגמור, כלומר, "לא תשרה שכניה עליהם", אבל בהכרח יצא לו 'מה טובו אהליך יעקב'. עוד הוא אמר בעל כרחו, "ומשכנותיך ישראל", אבל רצונו היה ההיפך, "לא תהא מלכותך נמשכת". וכך הוא מבאר את כל הפרשה.

אמירת פסוק 'מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל' בתחילת התפלה

וזה הסיבה שאצל הרבה מקהילות אשכנז (ע' סדר רע"ג עמוד קפב), פותחים את התפלה בפסוק 'מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל'. הגדר של 'בית' של 'אהל' 'משכן', זה מקום שיש בו תורה ותפלה. וזה הטעם שפותחים בפסוק הזה בכניסה ל'אהל' למקום שיש בו תורה ותפלה.

להרגיש 'מה טובו אהליך' בבית ה'

אבל יש עוד הסבר למה שפותחים דוקא בפסוק הזה. כי כאשר באים ונכנסים לבית ה', כי לפני שנכנסים לבית ה', צריכים לדעת ולהרגיש 'מה טובו אהליך יעקב', שמקום ה' זה 'טוב' להיות שם. וצריך האדם לקיים את זה ב'שמחה' וב'ששון'. להרגיש את ה'טוב'. 'טעמו וראו כי טוב ה' (תהלים לד ט). כמה צריכים להודות על הזכות הגדולה לבוא ולהתפלל לפני הבורא יתברך. הגמרא (ברכות ו: ורש"י שם) אומרת שהתפלה היא מהדברים העומדים ברומו של עולם, ובני אדם מזלזלים בהם. הן את התפלה ה'כללית' שתיקנו רבותינו, והן את התפלה ה'פרטית', מה שחייב כל אחד ואחד להוסיף מדיליה, לבקש ולשטוח לפני הבורא יתברך. והקללה הגדולה ביותר, זה שלא יהיה את הקשר לבורא יתברך, גם אם מקבלים את הכל, [ראה דברי רבינו שליט"א בקונטרס מגיד דבריו ליעקב חלק יד (פרשת יתרו תשע"ט, עמוד יג) בביאור עונשו של הנחש הקדמוני. ע"ש].

כשאדם בא לעבוד את בוראו, מגיע ל'אהליך יעקב', ל'משכנותיך ישראל', צריך תחילה לדעת 'מה טובו', להרגיש שזה טובה גדולה, זה חסד שעושים איתך. לא כאותם בני אדם שמרגישים 'אנוסים' 'בעל כרחו שלא בטובתו', (אם הוא 'חולה' או 'אנוס', והוא לא הולך לתפלה, הוא כבר שמח.. מאחל לעצמו שיהיה 'אנוס' כל יום.. העיקר שיהיה 'פטור'). אם יש 'חתן' כבר 'שמחה וששון' לא אומרים 'תחנון', ועל אחת כמה וכמה אם זה ב'שני' ר'חמישי'... [א"ה: ראה דברי רבינו שליט"א בקונטרס על ט"ו באב (עמוד לד והלאה). ע"ש]. זה לא עבודת ה' יתברך. עבודת ה' בשמחה. להרגיש כמה זה 'טוב'. 'לא אותי קראת יגעת - כי יגעת בי ישראל' (ישעיה מג כב). אם אתה מתייגע וקשה לך עבודת ה', זה ראייה שזה לא עבודת ה'. וכבר הזכרנו המשל הידוע של המגיד מדובנא ע"ה. [א"ה: ראה דברי רבינו שליט"א בקונטרס מגיד דבריו ליעקב חלק כח (פרשת אמור תשע"ט, עמוד יב, וע"ש עמוד ה סוף הערה א). ע"ש].

'ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך'

ידוע בשם רבינו האר"י ז"ל (הובא בכף החיים סי' כה אות כה) - ושורש הדברים בספר הזהר הקדוש (ע' ח"א די"א ע"א, ח"ג ד"ח ע"ב) - שכאשר אדם בא לבית הכנסת, ה'פתיחה' ה'דיבור הראשון', אחרי שנכנס כורע ומשתחוה, 'ואני ברוב חסדך, אבוא ביתך, אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך' (תהלים ח ח). מה הטעם שאומרים את זה?

לדעת את מעלת 'רוב החסד' לבוא ולהתפלל לפני הבורא

אומרים בשם הגאון ר' יחזקאל אברהמסקי זצ"ל (הובא בספר אהל משה פרשת בא עמוד רפ), שהוא הסביר הסבר נכון, דוד המלך ע"ה כשהוא בא לבית הכנסת ולבית ה', איך הוא מרגיש? הוא מרגיש שעושים איתו חסד. 'ואני ברוב חסדך אבוא ביתך'. הקב"ה עושה איתו 'חסד'. ולא סתם 'חסד', אלא 'רוב חסד', 'ברוב חסדך', כי לזכות לבוא להתפלל לפני הבורא יתברך, שיהיה לאדם קשר עם קונו, זה באמת זכות גדולה, זה לא 'מילתא זוטרתא', זה לא דבר קטן.

וכל זה לאפוקי, להוציא, מאותם הטועים, שכאשר הם באים לבית הכנסת הם מרגישים 'עול' ו'כבודות' וקשה, ו'צער', או יותר מזה, כהוא בא לבית הכנסת להתפלל, הוא מרגיש שהוא עושה 'חסד' עם הקב"ה.. זה מה שדוד המלך ע"ה אומר, 'ואני ברוב חסדך אבוא ביתך, אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך', הוא מודה לבורא על החסד שנתת לי שאני יכול לבוא לבית ה'. וזה הפתיחה של העבודה של האדם היהודי בבוקר. זה ה'דיבור הראשון' כאשר הוא בא לבית ה' להתפלל.

תכלית היצירה והבריאה של האדם

ורבינו הרמב"ן ע"ה בדבריו המפורסמים בסוף פרשת בא (שמות יג טז) מבאר שזו היא תכלית כל העיקר של היצירה וה'בריאה' של האדם, שיבואו ויתכנסו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ויאמרו כולם בקול גדול 'עבדיך אנחנו', וזה הענין של בתי כנסיות ובתי מדרשות ותפלה בציבור. "והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים, מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפלות, וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריוחך אנחנו", עכ"ל ק"ל.

ארבעה כתות הצדיקים שבעם ה'

ואני רוצה להביא מדבריו הקדושים של רבינו חיים בן עטר זצ"ל, ה'אור החיים' הקדוש (שבוע הבא היארציית שלו), על הפסוק הזה, דורש את המקראות הפלא ופלא, דברים נפלאים ביותר, ונוגעים לכל אחד ואחד מאיתנו, 'רבותינו ז"ל דרשו בזה הרבה דרשות', והזכרנו לעיל גם את דברי הגמרא בסנהדרין, "ואפשר לפרש הכתוב על זה הדרך", עוד אופן חדש, "שהכתוב מדבר כנגד ארבעה כתות הצדיקים שבעם ה'".

חכם המכיר את מקומו

כלל ישראל מחולק לארבעה כתות, ארבעה 'קבוצות', ר'מחלקות. וצריכים להטות אוזן, שכל אחד ידע לאיזה 'כת' הוא שייך. רבותינו אמרו איזהו חכם? 'המכיר את מקומו' (אבות פרק ו משנה ו). צריך האדם לדעת בדיוק מה הכוחות והיכולות שלו, ולהיכן הוא שייך. ומי שמחליף את מקומו הראוי לו, הוא מסתכן. ונבאר הדברים על פי מעשה.

שמגדלים בו תורה, ובית שמגדלים בו תפלה. כי 'גודל' של בית מתבטא ברוחניות שיש במקום.

ויש רבים שטועים בזה, תשאל אדם ברחוב, 'מה זה הבית הגדול?', יענה לך 'בנין ההסתדרות..', ולא היא, זה 'קטן' עד למאד, (צריכים 'מגדלת' כדי לראות אותו..), כי בלי 'רוחניות' זה לא שווה כלום. גם אם 'חמישים אמה קומתו'.

¹ 'בית גדול' - אם יש בו רוחניות

הגמרא במסכת מגילה (כו רע"א) דורשת על הפסוק על חורבן ירושלים כשעלה נבוזרדאן והחריב את ירושלים, ו'ישרוף את בית ה', ואת בית המלך, ואת כל בתי ירושלים, ואת כל בית גדול שרף באש' (מלכים ב כט ה). מה הכוונה 'ואת כל בית גדול'? מה זה הבית הגדול, ומפני מה קוראים לו הבית הגדול? דורשת הגמרא, בית

מדבריו של הבית הלוי זצ"ל על המשנה מתפקידו

ראיתי מעשה על הגאון בעל 'בית הלוי' ע"ה (ע' בס' 'רבי ועלול' עמוד קמא, ובס' עובדות והנהגות לבית בריסק ח"א עמוד סא), אשר הוא לפי רום מעלתו וחכמתו העצומה כידוע וכמפורסם, היה מדבר קשות כנגד אותם אלה שלא מנצלים לטובה את הטובות שהקב"ה נתן להם². סיפרו שהיה בעירו עשיר מופלג, קראו לו 'דוד', היה 'בן בית' אצל השלטונות הרוסיים, נכנס ויוצא, ממש 'עילל בלא בר', נכנס ויוצא 'כניסה חופשית'. היה מקורב מאד למלכות. הם אהבו אותו, כיבדו אותו, והוא אהב אותם. היו משחקים יחד 'שש בש' ו'קלפים' וכו', בדברים האלה היה 'חד בדרא'. אבל לפי גודל עושרו - כך היה רוב בורותו בתורה. היה 'בור' ו'עם הארץ' מוחלט. בהבלי עולם הזה היה 'חד בדרא', אבל שידע דף גמרא ומשניות, זה היה מועבר ליכולותיו.

ונוסף על המעלה הזו, הייתה לו עוד מעלה שגם בה הוא היה 'חד בדרא', הוא היה 'קמצן'. 'מקיר' היה אפשר להוציא 'צדקה' וממנו לא.. בשום פנים ואופן. כמה פעמים שהגאון בעל בית הלוי ע"ה היה פונה אליו בבקשת עזרה להחזיק ולתמוך בעניי הקהילה של העיר 'סלוצק', היה משתמט, היה אומר לו: 'תבוא עוד חודש', 'עכשיו אני דחוק', אין לי, 'אין תקציב', 'ומה בכך שיש לי 'ארמון', אבל 'מזומנים' אין לי!, תיקח את ה'בלטות'.. כך היה משתמט ומתירץ את עצמו. (וכי מה יעשה הבית הלוי עם 'בלטות'? צריך לפרנס את העניים). ועם כל מה שניסה לא הועיל כלום.

בערב יום כיפור, אחרי 'כל נדרי' ואחרי התפלה וה'סליחות', נשארו בבית הכנסת לקרוא 'תהלים' ו'משניות' (כך נשארים כל ליל יום הכיפורים, מעלה גדולה), ואותו עשיר גם הוא נשאר (זה 'אגדה' וזה 'מנוקד' הצליח איכשהו..). והנה בחצי הלילה, 'בחצות', בעודם באמצע קריאת התהלים, ה'בית הלוי' הפסיק את הקריאה, וקרא לו: 'ר' דוד, אני רוצה לשאול אותך שאלה. אתה נכנס הרבה אצל השלטונות הרוסיים, האם נכון הדבר שיש בצבא הרוסי 'גדודים' 'גדודים' 'חילות' 'חילות'?, אמר לו 'בודאי, יש 'חיל פרשים', ויש 'רגלי', ויש 'בספינה' ויש 'בצי', ויש 'קוזקים' ועוד הרבה', אמר לו ה'בית הלוי': 'עוד שאלה אני רוצה לשאול אותך. לו יצויר שאחד שקבעו לו המפקדים שלו שהוא צריך להיות 'בחיל הפרשים', הביאו לו 'סוס דוהר' וביקשו ממנו לעלות עליו, והוא לא הסכים, משום מה הוא החליט ש'סוסים' הוא לא אוהב, הוא רוצה להיות 'בחיל רגלים'. מה דינו לפי ה'חוק הרוסי'? אמר לו: 'הרי זה מורד במלכות, מתיזים את ראשו בחרב כהרף עין! כי ב'צבא' מה שאומרים לך אתה צריך לעשות. אומרים לך להיות 'פרש' תהיה 'פרש' (או 'סוס' תהיה 'סוס').. מה שה'צבא' הרוסי קובע זה מה שחייבים לעשות!'

סיים ה'בית הלוי' ואמר לו: 'תודה רבה, רציתי להגיד לך חידוש, 'מלכותא דארעא' ענין מלכותא דקיצא', כמו שיש כאן, כך יש גם בשמים. הקב"ה חילק את עם ישראל גדודים גדודים, 'חיל פרשים', 'חיל ספינות', כל אחד ואחד בתפקיד שלו. ואם יש 'חייל' שמחליף את התפקיד, שהוא קיבל מבוראו - כבר אמרת בעצמך מה עונשו. ובכן, אתה 'ר' דוד, התפקיד שלך זה לא לשבת כאן בליל יום כיפור ולקרוא 'תהלים' ו'סליחות', אלא אתה צריך להיות 'בגדוד' שלך שקבעו לך מהשמים, והתפקיד שלך, זה מה שהקב"ה חנן אותך ב'כסף'. אתה צריך להיות 'אלוף' ו'קצין' ב'חיל הצדקה'. הקב"ה לא נתן לך 'ממון' בשביל שתשאיר את זה ל'יורשים' שלך.. אתה צריך לתת ל'צדקה'. זה 'פקדון' בידך לתת הלאה. וממילא יתרבה ממונך. ואם אתה לא תיתן, אתה כבר פסקת מה עונשך!'

² ה'פלא' של ה'בית הלוי'..

יש עוד הרבה עובדות על ה'בית הלוי' זצ"ל איך שהיה יודע לדבר עם כל אחד ואחד לפי מדרגתו. יש כאלה עם 'תוכחה' נמרצת, ויש כאלה עם 'חיך' על השפתיים. סיפרו כי בזמנו היה עשיר גדול וקמצן, מימיו לא נתן לצדקה אפילו לא 'אגורה שחוקה'. ופעם נודמן יחד עם הגאון 'בית הלוי', ודיברו בחידושי תורה וכו', וה'בית הלוי' שידע לדבר לפי רוחו של כל אחד ואחד, וגלגל את השיחה ל'גלות מצרים', איך מצרים היום נראית, ואיך פעם הייתה נראית, ואיזה חכמים היו במצרים, ואיזה 'חרטומים' היו במצרים, ואיזה 'כשפים' עשו במצרים וכו', וכך סיפר ותיאר בהרחבה. ואותו קמצן עשיר יושב ושומע כולו 'מהופנט' לדברים של ה'בית הלוי'. בסוף, אמר לו: 'שמעת על חרטומי מצרים? גם היום ישנם כאלה!', מיד אותו עשיר

החכם האמיתי - המכיר את מקומו הראוי לו

כל אחד ואחד צריך להיות 'מכיר את מקומו'. ואם הוא חושב שהוא יחליף את מקום והתפקיד שלו, הגם שהוא עושה את זה לכבוד הבורא יתברך, 'לשם שמים', זה סכנה. כי צריך להכיר את כוחותיו ואת יכולותיו. זה החכם האמיתי.

כת ראשונה - מזכה את הרבים כשמואל הנביא ע"ה

והכת הראשונה מהארבעה כתות של הצדיקים, 'הראשונה, הוא כשמואל הנביא, שהיה מסבב כל ארץ ישראל ללמד ישראל תורה ומצות בכל שנה ושנה כאומרם ז"ל", כך דרשו רבותינו (שבת נו.), ששמואל הנביא היה מסתובב ומכתת את רגליו להסתובב בכל ארץ ישראל, מעיר לעיר וממקום למקום ומפינה לפינה, כדי 'להגדיל תורה ולהאדירה', ללמד את ישראל תורה ומצוות, להרביץ תורה. היה מזכה את ישראל, מלמד אותם את מצוות ה'.

זכותו של אלקנה שיצא ממנו בן כשמואל הנביא ע"ה

במדרש תנא דבי אליהו (פרשה ט) אמרו רבותינו, מה הטעם ש'אלקנה' אביו של שמואל הנביא זכה בבן כ'שמואל הנביא' ע"ה? שהוא שקול בתפילתו כמשה ואהרן ע"ה. [א"ה: וראה דברי רבינו שליט"א בקונטרס מגיד דבריו ליעקב חלק לג (פרשת בהעלותך תשע"ט, עמוד יד), ועוד שם חלק לה (פרשת קורח תשע"ט, עמוד ז). ע"ש]. מה הייתה הזכות שלו? במה שהיה מזכה את ישראל במצוות. כשהיה עולה לרגל, היה תמיד משנה את מקומו, פעם היה בא מצד מזרח, והיו רואים את אלקנה, שהיה גדול בישראל, עם כל המשפחה, שואלים אותו: 'אדונינו הרב, לאן אתה עולה?', והוא היה עונה להם: 'אני עולה לרגל, בואו והצטרפו אתי!', ובאים ומצטרפים איתו. בשנה אחרת היה עולה מצד דרום, וכן הלאה. וכך היה מזכה את ישראל לבוא ולעלות לרגל. וכך נהג אחריו גם בנו, לא היה יושב בביתו, אלא כל פינה וזווית בארץ ישראל היה מרביץ תורה. בזכות זה שנהג אביו כך - נתן לו הקב"ה בן כשמואל הנביא ע"ה.

כת שנייה - מורי ההוראה

והחלק השני בכלל ישראל, הכת השנייה, 'השנייה, כת הצדיקים הקבועים לתלמוד תורה ללמוד וללמד ולהורות משפט, והיא כת העומדת בלשכת הגזית, העוסקת בתורה ובהוראה כידוע', אם יש שאלה ניגשים אליהם. כל כלל ישראל יודעים לברר דין, פונים אליהם. 'בין דם לדם ובין דין לדין' (דברים יז ח), ה'כתובת' זה 'לשכת הגזית'. 'והיא בגדר הראשון עצמו', כמו הגדר שהזכרנו שהיה אצל שמואל הנביא ע"ה, 'אלא' שיש חילוק בניהם, 'שהמבקש ה' יבא אליהם', כאן המבקש והשואל צריך לעלות ולבוא אל לשכת הגזית. הם נמצאים במקומם, והציבור בא אליהם. אבל 'מוסיף עליהם שמואל, שהוא היה מסבב להורותם', הוא היה עוזב את מקומו ויוצא אל הציבור.

כת שלישית - הלומדים תורה לבדם

והכת השלישית מכלל ישראל, 'השלישית, כת הלומדת תורה לשמה, לעצמה, להשכיל ולהבין אמרי נועם', הרי התורה הקדושה 'ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים' (איוב יא ט), וראה דברי הגר"א שהובאו בדברי רבינו שליט"א בקונטרס מגיד דבריו ליעקב חלק י פרשת שמות תשע"ט עמוד יא, וע"ה מגיד דבריו ליעקב חלק לא פרשת במדבר תשע"ט עמוד ו סוף הערה א). ובמה זה חלוק מהכת שלפניה? 'יתירה עליה כת הראשונה

'קפץ' אמר לו: 'אני רוצה לראות', אמר לו ה'בית הלוי', 'אני מוכן להראות לך בעצמי, אני אעשה לך קסם ולחש שלא היה כדוגמתו.. כאן יש שלחן, ארבע קצוות לשלחן, אתה תשים על כל קצה שטר של מאה רובל, ואני אשים באמצע קערה אחת, ובמשפט אחד כל השטרות יבואו לתוך הקערה.. העשיר התפלא, 'איך זה יכול להיות כזה פלא? בדיבור אחד?', וה'בית הלוי' כנגדו, 'כן, כולם רואים, אני מבטיח שכך יהיה!'. הוא הוציא שטר אחד של מאה רובל, וכבר מרגיש 'מחנק'.. וכך עוד שטר ועוד שטר ועוד שטר, סך הכל ארבע שטרות של מאה רובל. אמר ה'בית הלוי' לבן שלו, 'בני חיים, קח את ארבעה השטרות ותניח אותם בקערה..'. אמר העשיר הקמצן: 'אדוני הרב, זה לא חידוש, וזה לא פלא, הרי אתה אמרת לו..'. אמר לו ה'בית הלוי', 'להוציא ממך ארבע מאות רובל לצדקה, זה פלא שלא היה מזמן החרטומים.. זה חידוש שאין כדוגמתו.. (ע' עובדות והנהגות לבית בריסק ח"א עמוד שיא).

שלומדת ומלמדת". גם הכת הראשונה של שמואל וגם הכת של לשכת הגזית, הם לומדים ומלמדים. אבל אלה הם לומדים לבדם.

כת רביעית - מחזיקי תורה

והכת הרביעית מכלל ישראל, "הרביעית היא כת המחזקת ידי הלומדים, ויוצאים למלאכתם למצוא טרף אדם" (על פי יחזקאל יט ג), הם מחזיקים תורה, מחזיקים את עמלי ולומדי תורה, 'תמכין דאורייתא', אבל הם בעצמם יוצאים לעבודתם ולפרנסתם, כדי שיהיה להם במה להחזיק ידי עמלי תורה.

'כנחלים נטיו' - כת ראשונה המרביצים תורה בכלל ישראל כ'נחל' המשתפך מחוץ למקומו

כך מחולק אצל כת הצדיקים ויראי ה' העובדים את ה', לארבעה חלוקות. וכל אחד צריך לבדוק ולדעת לאיזה 'מקצוע' ולאיזה 'כת' י'חלוקה' הוא שייך. ובזה מפרש ה'אור החיים' הקדוש את כוונת הפסוקים בפרשה הפלא ופלא. "וכנגד ארבעה כתות, אמר ארבעה דמיונים", וכמו שמפרש והולך, "כנגד כתו של שמואל", שהיה מרביץ תורה בכלל ישראל, "אמר כנחלים נטיו", דהיינו "שהם עושים כנחל הזה, שנוטל מימיו ממקום למקום לשנות ממנו", הנחל שוטף, המים לא עומדים במקום אחד, אלא המים מתפשטים וזורמים ממקום למקום, וכל מי שצמא זה מגיע עליו המים. "כמו כן כת זו" של המדרגה של שמואל "שטורחין בעצמן להשקות צמא למים חיים", כל מי שצמא ישתה מתורתו. ואשרי הזוכה שיכול לקום וללכת ולהפיץ תורה בכל פינה וזווית, להשקות את העדרים. כמו שהיה עושה שמואל הנביא ע"ה.

בכל הדורות היו גדולים שהיו במדרגה זו שמסרו נפשם להרביץ תורה

בזמן רבותינו ואבותינו עד הדורות האחרונים היו גדולים שהיו מפקירים את עצמם והיו יוצאים ממקום למקום להרביץ תורה בכלל ישראל. ובדורות האחרונים היה את ה'מגידים' כידוע, היו גדולי עולם ממש, היה את ה'מגיד מדובנא' המפורסם³, והיה את ה'מגיד מקעלם'⁴, ועוד, שהיו עוזבים את בתיהם, הפקירו את עצמם לכלל ישראל. היו הולכים מעיר לעיר ועושים נפשות להשי"ת. היו מכריזים מלחמה על היצר הרע. היו מוסרים דרשות 'קבל עם ועדה' של דברי 'מוסר', היו מרעישים ב'מוסר השכל'.

'כגנות עלי נהר' - מורי ההוראה

ועל הכת השניה, של 'לשכת הגזית', "וכנגד כת השניה, אמר כגנות עלי נהר, כגן הזה שהוא נטוע", הוא נטוע במקומו אבל הוא גן מלא בושם ובשמים, בוסתן שאין כדוגמתו, "וכל הרועה ליהנות יבא ויהנה", הפקר לכל, כמו שהגמרא (עירובין נד.) דורשת, לחיי כערוגת הבשם (שיר השירים ה יג), אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה, וכבושם זה שהכל מתבשמין בה - תלמודו מתקיים, ואם לאו אין תלמודו מתקיים. אם למד תורה הרבה, הוא לא מחזיק טובה לעצמו (אבות פ"ב מ"ח). אין לו גסות (ע' רש"י שם). 'הכל דשין בה'. ולא רק זה, אלא בנוסף 'כבושם זה שהכל מתבשמין בה' אומר רש"י (שם ד"ה שהכל מתבשמין ממנו) 'שמלמד תורה לתלמידים'. אשריו ואשרי חלקו. תלמוד מתקיים בידו.

³ מוסרו של המגיד מדובנא זצ"ל על איסור אונאה

סיפרו שפעם דיבר ה'מגיד מדובנא' שיחה שלמה על איסור האונאה בממון, שזה דבר שכח, נפשו של אדם מחמתו ומתאוה להם לממון (חגיגה יא:), וממילא עושים כל מיני 'אונאות' במשקלות, זה קל, כי ה'קונה' לא יודע איזה משקל משתמש ה'מוכר', הוא רואה 'קילו' ובאמת זה 'חצי קילו'. או כל שאר מיני 'אונאה', כגון שמערבבים את הסחורות וכיוצא בזה, [לדוגמא, מוהלים 'חלב' עם הרבה מים, והציבור מתרגל ושותה את זה וסבור שזה 'חלב'. ומספרים על גדול אחד, שהוא הוכיח תוכחה גדולה ונמרצת על אותם 'חלבנים' שמוהלים את ה'חלב' בהרבה מים, ואחד מהציבור שהיה 'חלבן' שמע את הדברים הללו, וקיבל על עצמו להפסיק. עד אותו יום היה שם שני שלישי מים, ו'שליש' חלב בלבד, קיבל על עצמו שמהיום והלאה יהיה רק 'חלב' בלבד, בלי תוספות של מים. וכך עשה, באמת לא שם טיפת מים. ולמחרת כל הציבור צעקו עליו 'אתה מוזג מים בחלב שלך, השתנה הטעם!.. לא ידע מה לעשות. במשך שנים שותים את החלב שלי, ומהללים ומשבחים, ואחרי שפעם אחת עשיתי בלי גניבות בכלל צועקים על שאני גנב...]

השפעה על כל המגיע ללמוד מהם תורה

ועוד מהפעולות של כת זו של לשכת הגזית, "גם מוליכים פירות ממנו, וונים הרחוקים, כמו כן הם, כת נטועה בלשכת הגזית, וכל הרועה ליהנות יבא ויהנה. גם פירותיהם הולכים למרחוק שהבאים לשם מתחמקין מהם, ויוצאים להשקות צמאי תורה, וכן כתיב כי מציון תצא תורה וגו'", 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים' (ישעיה ג), מהם יוצאת הוראה לכלל ישראל, מי שרוצה להתחכם יבוא ויחכם.

'הולך את חכמים יחכם, ורועה כסילים ירוע'

שלמה המלך ע"ה לימד אותנו: 'הולך את חכמים יחכם, ורועה כסילים ירוע' (משלי י כ). זה מוכרח כך. מי שהולך לחכם מוכרח לקנות ממנו חכמה. זה מוכרח מטבע המציאות. מי שהוא נגע במי שהוא 'משוח שמן' נדבק ביד שלו 'שמן'. אתה הולך את החכם, ממילא תהיה חכם. ולהיפך להיפך.

הגמרא (קידושין פב:) אומרת, 'אי אפשר לעולם בלא בשם, ובלא בורסקי, אשריו מי שאומנתו בסם, ואוי לו למי שאומנתו בורסקי'. העולם צריך את כל בעלי מלאכות, ואשריו למי שזכה למלאכה נקיה. 'בשם' זה מי שמוכר 'בשמים', עד היום יש חנויות שכל מה שיש להם בחנות זה רק 'בשמים'. ישנם אלפי מיני וסוגי 'בשמים'. רק מה'צורי' עושים ממנו שבעים וחמישה סוגי מיני בשמים, כמו שרבינו סעדיה גאון ז"ל מביא (הובא בראב"ע בראשית לו כה). זה מין ריח שמורכב משבעים כוחות של ריחות. אדם כזה שעומד ומוכר 'בשמים' בחנותו, הריח נדבק בו. אדם שנכנס לחנות זו, אפילו הוא לא קונה כלום, הוא רק נכנס כדי לשוחח עם המוכר, כבר נדבק ונספג בו מהריח, הוא קלט וקנה ריח, בכגדו ובבשרו. ולהיפך, יש אדם שהמקצוע שלו זה 'בורסקי', בזמנם היו צריכים לעבד את העורות, והיו מעבדים אותם ב'צואה' של כלבים (ע' ברכות כה. כתובות עז.). אדם צריך לתאר לעצמו - בלי להריח בפועל - איזה ריח סרחון נורא ואיום זה. הגמרא (חגיגה ד.) אומרת שמי שמתעסק ב'בורסקי' פטור מלעלות לרגל. כיון שאי אפשר שילכו איתו אנשים. אדם שכל ימיו עסוק בגיגית שמלאה צואה של כלבים, זה גועל נפש. אם אדם רק יצייר ויתאר לעצמו את המלאכה המשוקצת הזו, כבר מפסיד את התיאבון שלו לשבוע.. אבל מה יעשה, זה המלאכה שלו. כל אדם שנכנס אצלו, כבר הריח של הסרחון נספג בו, מריחים אותו ולא יכולים לעמוד במחיצתו, בורחים לרחוב אחר.

דרשו רבותינו, 'הולך את חכמים יחכם' זה הולך לתלמידי חכמים, הוא יחכם, 'והולך כסילים ירוע', אפילו אם יהיה רועה ומנהיג לכסילים, סופו 'לרוע', לשון שבירה, כמו רוע התרועעה הארץ (ישעיה כד יט ורש"י שם) התפוררה, 'תרועם בשבט ברזל' (תהלים ט), תשבור אותו תנפץ אותו. ואשרי חלקו של מי שזכה להיות דבוק במחיצתם של תלמידי חכמים. תמיד הוא יצא מרווח.

'אדם לעמל יולד'

ועל הכת השלישית, "וכנגד כת השלישית, הלומדין לעצמן, ואין בהם כח להשפיע לזולת", הוא יכול רק ללמוד לעצמו, אבל הוא עדיין לא זכה להתעלות ולהגיע למדרגה כדי להרביץ תורה לאחרים, אבל בסוף גם זה יבוא, כי גדר מצות תלמוד תורה הוא כל המצווה 'ללמוד מצווה ללמד' (כמ"ש הרמב"ם בהל' ת"ת פ"א ה"ב ובהל' חגיגה פ"ב ה"א), ו'אדם לעמל

ואחרי שה'מגיד מדובנא' דיבר על האיסור של 'אונאה' ב'משקולות' וכו', כולם נכנסו לחנויותיהם, כל אחד לחנותו, וזרקו משם את כל המשקולות ברגע אחד. כי הדברים פעלו פעולה לטובה.

⁴ כח הציור אצל המגיד מקעלם זצ"ל

מספרים על ה'מגיד מקעלם' זצ"ל, שכאשר היה מתאר את 'גן עדן', היו מרגישים כל אלו שנמצאים בשיעור שלו שהם נמצאים כבר ב'גן עדן'.. וכן להיפך, כשהיה מצייר את ה'גהינום' היו מרגישים 'גהינום' במוחש ממש.. כי היה מצייר את הכל בחיות ממש. [א"ה: וראה דברי רבינו שליט"א בקונטרס מגיד דבריו ליעקב חלק יג (פרשת בשלח תשע"ט, עמוד ח) מדברי הסבא מקעלם זצ"ל, שההבדל בין צדיק לרשע הוא 'כח הציור'. ע"ש].

יולד' (איוב ה ז), עמל פה (סנהדרין צט); דורש רבינו מהרש"א (חידושי אגדות סנהדרין שם), 'לעמל' ראשי תיבות 'ללמוד על מנת ללמד'.

כאהלים נטע ה' - יושבי אהלים

אבל לפי שעדיין לא זכה לזה, אין לו כח להשפיע על הזולת, עליהם "אמר כאהלים נטע ה', כיעקב איש תם יושב אהלים, ללמוד לעצמו. ואמר לשון נטיעה", מה מיוחד יש בנטיעה? "בנטיעה הזאת שכל שהיא מתיישנת, מוסיף שריש ואחיזה ביניקתה, כמו כן לומדי תורה כל זמן שמאריך בעסק התורה", כל זמן שהוא מרבה בלימודו, מתגדל ומתחזק ומתורום, "תוסיף להשתרש נפשו בה", נדבק בתורה עד שנעשה לימצאות' של 'תורה' כידוע.

כארוזים עלי מים - העשירים התומכים בתורה

וכלפי הכת הרביעית מכלל ישראל, "וכנגד כת הרביעית, אמר כארוזים עלי מים, ארוזים רמז לעשירי עם, בעלי קומה בעלי כח וגבורה בעולם הזה, אבל אין עושים פירות בתורה, לפי שאינם לומדים בתורה", ממשיך הפוסק את העשירים לעץ ארז, 'ארז בלבנון', שהוא אמנם בעל 'קומה' וזכר, הוא מתורום לגובה עצום, אין אילן יותר גבוה ממנו, אבל 'לארז' אין לו פירות (תענית כה:). אותו דבר יכול להיות 'עשיר' בעל ממון עצום ורב, אבל אין לו 'פירות'. הוא יכול להיות עשיר בעולם הזה, בעל קומה כח וגבורה בעולם הזה, אבל אין לו 'פירות', אין לו את 'עסק התורה'.

המקום יצילני מפיזור הנפש!

הרבה פעמים בגלל שעוסק לפרנסתו, הוא טרוד בענייני עסקיו, ואין לו זמן לעסוק בתורה. ה'פרנסה' לוקחת לו את כל הזמן. רבינו עובדיה מברטנורא ע"ה (אבות פ"ב מ"ז) מביא מעשה על חסיד אחד שכל יום ויום היה מתפלל תפלה מיוחדת, 'המקום יצילני מפיזור הנפש!', שאלו אותו: 'רבינו, מה מקום לתפלה זו, מה הפירוש של תפלה זו, וכי הנפש מתפזרת?', אמר להם: 'כן, לפי שיש לי נכסים מרובים במקומות רבים, וצריך לפזר את הנפש לחשוב על כאן ועל כאן'. הגע בעצמך, מי שהוא בעל הרבה עסקים, וכי נפשו לא מפוזרת? נפשו מפוזרת בכל העסקים שלו. ובפרט אם זה במקומות חלוקים, כמו שיש להרבה סוחרים, בעיר אחת בית מסחר לדבר זה, ובעיר אחרת בית מסחר ועסק לדבר אחר, ובמדינה אחרת עוד עסק, נמצא שנפשו מפוזרת כל היום כולו. לכן היה מתפלל אותו חסיד ומבקש מהקב"ה, 'תציל אותי מפיזור הנפש!', 'שהנפש' תהיה מרוכזת במקום אחד.

קללת העשירות

באמת מי שלא יודע לנצל את עושרו כראוי, אין לך קללה גדולה מ'קללת העשירות', זה איום ונורא. אין לך חיים גרועים מזה. נדמה לו שהוא 'נהנה', והוא חי 'חיים טובים'. והאמת היא שהוא חי חיים של 'עצבים', 'אוכלי לחם העצבים' (תהלים קכז ב). ואלה דברים מפורסמים וידועים. הייתי פעם מחוץ לירושלים, באיזה ישיבה, ועמדתי ושמעתי ראש ישיבה מפורסם, אחד מגדולי הדור ממש, שדיבר עם אחד התלמידים שלו שאביו היה עשיר מופלג, אמר לו: 'דבר אחד אני מברך אותך, שלא תהיה עשיר כמו אביך!'. כי אין לך חורבן גדול לתורה מאשר זה.

לחלק ולפזר לצדקה

הקב"ה נותן לך את הממון רק בשביל שתעשה עם זה רווחים. הן בממון והן בתורתו. אם לא, לוקחים את זה ממנו. הרבה פעמים רואים בחוש שאם אדם לא ניצל את עושרו כמו שצריך, הוא לא זוכה להוריש את זה לאחרים. הוא מפסיד את הכל. אבל מי שיודע להשתמש בממון, יכול להיות לו 'ירושה' גדולה בתורה ובמצוות ובמעשים טובים, וגם בממון. וזה ידוע ומפורסם. צריך לתת ולחלק צדקה בעין יפה וברוח נדיבה. שלא ישמור את העושר לרעתו.

⁵ הסכם יששכר וזבולון - שותפות גמורה

וצריכים לדעת, כי הסכם של 'יששכר וזבולון' פירושו של דבר שהם שותפים ממש, לא כמו שיש בני אדם חושבים, 'אני הולך לעבוד, ואני נותן 'חמש שקל' ל'ישיבה'

עמלי תורה יזהרו שלא להתפתות ולעסוק בעסקי הפרנסה

לפעמים אדם חושב 'אני גם אלמד תורה, ואני גם אהיה עשיר', בדרך כלל זה לא הולך ביחד. אם הוא רוצה באמת שיהיה 'שכתי בבית ה'', התורה דורשת שיקבל רק תורה, גם תורה וגם עבודה ביחד זה לא הולך. הרבה פעמים זה מתחיל ב'שעה' אחת בלבד של 'מסחר', עד שלדאבוננו מתהפכת הקערה על פיה, ונשאר לו בסוף בקושי שעה אחת של תורה!

המחזיק תורה - חולק עמהם בשכר

מוסיף ה'אור החיים' הקדוש (שם בהמשך), אחד כזה שזכה לעשירות ואין לו פירות מה יעשה? הדרך היחידה, "ואמר עלי מים, שחזקם גם כן הוא עלי מים, שהיא התורה, לפי שמחזיקים ידי האנשים הלומדים בתורה שנמשלה למים (תענית ז. ב"ק יז.), ויהנו מהמים עצמם, כי המחזיק ידי לומדי תורה חולק עמהם שכר כידוע", הוא חולק איתם פלגא על פלגא, 'בצל החכמה בצל הכסף' (קהלת ז יב), כמו שדרשו רבותינו (ע' פסחים נג: ויקרא רבה פר' כה ס"ב, ו"ע"ע תוס' סוטה לו:). והוא זוכה גם לחלק של ידיעת והבנת התורה שעמל ויגע בה 'היששכר' א"ה: ראה מגיד דבריו ליעקב חלק לב (פרשת נשא תשע"ט, סוף עמוד יד). ע"ש].

התגלה בחלום וידע תורה מכח מה שתרם לתורה

רבינו ה'חפץ חיים' ע"ה סיפר (הובא בספר דברי ישעיהו עמוד קט, החפץ חיים ופעלו ח"ב עמוד תקא), שסיפרו על אחד שבחיים חיותו היה חכם מופלג. אמנם הוא לא היה תלמיד חכם, לא זכה שיהא שבתו בבית ה'. אבל הוא היה חכם במה חילק הרבה מכספו וממונו להחזקת תורה, למוסדות תורה, החזיק הרבה תלמידי חכמים. 'הסכם יששכר וזבולון'⁵. היה נותן בעין יפה לתלמידי חכמים. ואחרי פטירתו התגלה לאחד מהגדולים בדור ההוא, הוא הגאון ר' חיים מוואלז'ין זצ"ל, ודיבר איתו בלימוד. ואותו גדול ראה שהוא מופלג בתורה. שאל אותו: 'מתי הספקת ללמוד ולקנות תורה? הרי היית עוסק כל היום בעסקים שלך, ואני רואה אותך שאתה 'חד בדרא' מופלג בחכמה', אמר לו: 'זה לא מכוחי, זה מכח ממוני. כיון שהייתי תומך ועוזר בעין יפה וברוח נדיבה בתלמידי חכמים שעוסקים בתורה, קיבלתי גם את החלק של התורה שלהם. ומכאן אני יודע תורה, אתה מפלפל איתי ואני יודע להשיב לך, מכח מה שנתתי והחזקתי תורה!'.⁶

גם המחזיק תורה חובתו להרבות בעסק התורה

כמובן שזה לא פוטר את העשיר וה'זבולון' מעסק התורה. שלא יאמר, 'אני אתן כספים לעמלי תורה ואני פטור מעסק התורה...', לא כך, אלא תיתן וגם תלמד. כי אין ספק שמה שהוא בעצמו עמל בתורה זה 'איכות' אחרת, ו'מדרגה אחרת' ו'שכר' אחר (וע"ע בדברי רבינו שליט"א בס' אורייתא ח"א ס' ח).

לחלק ל'צדקה' בעודו בחיים

ולהיזהר לחלק את הכסף בעודו בחיים חיותו. לא לסמוך על אחרים. ה'חפץ חיים' זצ"ל (אהבת חסד ח"ג פ"ד) מדבר על זה, שיש הרבה בני אדם שמניחים 'צוואה', שבה הם מצווים שאחרי פטירתם יתנו שליש או חומש מנכסיהם לצדקה. וראינו בעינינו לא אחד ולא שנים, ברגע שמת האבא, עשו הבנים כל תחבולות שבעולם שהצוואה שלו תבטל, עם כל מיני תירוצים, אפילו יאמר על אבא שלו שהוא היה 'משוגע' ועשה את זה 'בלי ידיעה שפוייה', 'כישפו אותו', 'השפיעו עליו' וכו', העיקר לבטל את הצוואה. לכן תחלק צדקה בעודך בחיים. אם אתה מחלק את זה בחיים, גם אם יגידו עליך שאתה 'משוגע', אבל כבר חילקת וקנית חלקך לעתיד לבוא. אם אתה משאיר וסומך על ה'צוואה', אתה לא יכול לדעת מה יצא.. לכן יהיה האדם חכם שעיניו בראשו.

כלל גדול בתורה, רחמי האבות על הבנים, ורחמי הבנים על הבנים שלהם, אף פעם לא על האבא. (סוטה מט סע"א). ולכן גם אם האבא מניח

או ל'תלמוד תורה', והם לומדים בשבילי... כבר הוא 'מתברך בלבבו לאמר'.. זה לא נקרא 'זבולון'. יש כללים וגדרים גם בזה.

חינוך הילדים לתורה - דוגמא אישית

ומכאן צריכים ללמוד אותם אלה שיש בידם ממון, להיזהר ביותר על חינוך הבנים. שח"ו לא יבקשו לשלוח את הבנים שלהם שיהיו אחריהם בעסקים. אלא יושיבו אותם במקום תורה. והכלל הגדול בחינוך הילדים - מי שרוצה להיות מחנך אמיתי לבנו - זה ה'דוגמא אישית'. לא ב'שיחות' ולא ב'דיבורים'. אלא בדוגמא אישית. שהוא רואה אותך איך שאתה יושב ולומד, ואיך שאתה מברך 'ברכת המזון'. ואיך שאתה מקפיד על קביעות עיתים לתורה. שהבנים לא יראו שהאבא כל הזמן עוסק ב'ממונות' וב'עסקים', כי בזה נכנס להם חשק גם להתעסק בזה. והדוגמא האישית עוזרת יותר מכל דבר אחר. אם הוא שולח את בנו לשיעור תורה, והוא בטל משיעורי תורה. שולח אותו ללמוד, והוא לא איכפת לו מתורה. האב משמש 'דוגמא אישית'. אם הוא רואה אותך זהיר ב'נטילת ידיים' כהלכה, גם הוא ייזהר. יותר מאשר תוכיח אותו, תגיד לו: 'למה אתה לא נזהר בנטילת ידיים? וכי אתה לא יודע שמי שלא זהיר בנטילת ידיים חוזר בגלגול 'מים'? (כדברי רבינו האר"י ז"ל שהובאו בכף החיים סי' קמח אות עה). לא יעזור שום תוכחה כזאת בלי דוגמא אישית, לא 'גלגולים' ולא 'בלבולים', הוא רוצה לראות אותך איך אתה נוטל ידיים. ואם אתה באמת נזהר ב'נטילת ידיים' כדת וכהלכה, גם הוא יתחנך כמוך, וכן הלאה בכל שאר מצות ועבודת ה'. (הייתי באיזה מקום ובעיני ראיתי איך שהאבא צעק על הבן, 'למה אתה לא נוטל נטילת ידיים? !', ובסוף אותו אבא בעצמו איך הוא עשה נטילת ידיים? פתח את הברז ונטל...). ותדעו לכם, אי אפשר להסתיר, הבן מכיר היטב מה חשוב אצל האבא, ואיך בדיוק האבא מתנהג ונוהג. ב'דרשות' וב'דיבורים' בעלמא, לא יעזור.

ה' יהיה בעזרנו, מרבה תורה מרבה חיים, ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

'קרן ישועה' לעילוי נשמתו, ספק גדול אם זה יתן לו פירות לעתיד לבוא.. בדברים האלה אל תסמוך על הבנים שלך. וכי לא ראינו בנים שחיכו כבר בחיי אביהם לברך ברכת 'דיין האמת' ומיד אחריה ברכת 'הטוב והמטיב'.. רצו לירש אותו.. בדברים האלה אל תסמוך על הבנים. רק על עצמך. וזה נפקא מינה לכל אחד, ובפרט לעשירים שרוצים לקנות לעצם חלק בעולם הבא.

אין חלקו של 'יששכר' נגרע בגלל 'זבולון'

וצריכים לדעת עוד ידיעה חשובה, מה שנוטל 'פלאגא על פלאגא', או זה מגרע משכרו, וכמו שלימד אותנו שה'אור החיים' הקדוש בפרשת כי תשא (ל יג), שלא נגרע מחלקו של הנוטל, והרי זה דומה ל'נר' המדליק 'נר' אחר, שאינו נגרע על ידי זה. [א"ה: ראה מגיד דבריו ליעקב חלק לב (פרשת נשא תשע"ט, עמוד טו הערה ה). ע"ש]. ולכן כותב הגאון ר' חיים מוולאז'ין זצ"ל במכתבים שלו (ע' כל הכתוב לחיים עמוד רכט אות ו, וע"ש עוד עמוד שכה), שאדם לא יהיה 'צר עין' בדבר הזה. אם באים אצלנו על דבר כזה לעשותו, יסכים לזה.

לכל אחד מישראל יש חלק בתורה

על כל פנים למדנו כאן את הארבעה תות, חלוקות, שיש בכלל ישראל, ומסיים ה'אור החיים' הקדוש, "והכוונה בכל המאמר", כל הדברים של בלעם בפסוק הזה, "לומר, שכל ישראל עומדים בשורש הקדושה זאת התורה, ואפילו העוסקים בענין עולם הזה", אפילו אדם שיוצא למסחר, אם הוא יודע באמת איך לכוין ולשתול את עצמו כ'ארזים כלי מים', זוכה שיהיה לו חלק ונחלה בתורה. אין לך אדם בישראל שאין לו חלק ונחלה בתורה, כל אחד לפי מדרגתו.